

2022-11-04 Slutrapport gällande förstudie kring framtida forskning på och om

VÅSBO FÄBODAR, etapp 1 och 2

Kulturresevat

Ovanåkers socken

Ovanåkers kommun, Gävleborgs län

Byggnadsvårdsbidrag

Länsstyrelsen Gävleborg diarienummer 9531-2020

Beställare: Våsbovallarnas sambruksförening

MiGo: byggnadsvård

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Sammanfattning s. 3

Inledning s. 4

Genomförda aktiviteter s. 5

Etapp 1. Frågeställningar s. 6

Formulerade frågeställningar

Etablering av platsen

Tidigare byggnadslägen

Byggnadernas ålder

Metod och material samt flyttade hus

Traderade metoder

Arbetet på fåboden

Marker och fastbandhagar

Flora och fauna

Skogen

De skriftliga källorna

Vad är unikt för Ovanåkers fåbodar?

Kommunikation

Vem är ansvarig för att forskningsplanen fullföljs?

Etapp 2. Byggnadsundersökning och provtagning inför dendrodatering s. 13

Förteckning över källor och bilagor s. 15

SAMMANFATTNING

Våsbovallarnas sambruksförening är en sammanslutning av de fastighetsägare som tillsammans förvaltar kulturreseptatet Våsbo fåbodar i Ovanåkers kommun. I uppdraget att förvalta kulturreseptatet finns målsättningen att Våsbo ska användas pedagogiskt och vetenskapligt. För att uppfylla det målet ansökte sambruksföreningen om ekonomiskt stöd för att genomföra en förstudie för att sammanfatta det kunskapsbehov som finns hos dem som förvaltare. Ansökan beviljades den 8 februari 2021 (dnr 9531-2020).

Uppdraget var delat i två etapper: etapp 1 (2021) och etapp 2 (2022). Inom etapp 1 skulle möjliga forskningsområden presenteras i samverkan med sambruksföreningen. Innehållet i etapp 2 skulle formuleras efter att den första etappen hade genomförts. Sambruksföreningens prioriterade arbetet med dendrodatering, och i samråd med länsstyrelsen beslutades att etapp 2 skulle omfatta uttag av borrhprover i de fyra vallstugorna (men inte analys av proverna). Detta är en redovisning avseende etapp 1 och etapp 2. Till etapp 2 hör ett separat protokoll som redogör för den byggnadsundersökning och provtagning som utfördes i oktober och november 2022.

Arbetet med att leda och avrapportera förstudien har utförts av Mimmi Göllas, MiGo byggnadsvård.

UPPDRAGET

Förstudien omfattar i korthet följande:

- Att formulera frågeställningar för fortsatta kunskapsprojekt.
- Att presentera en plan över hur dessa kunskapsprojekt ska kunna genomföras och vad de kan innehålla.

Förstudien ska beröra Våsbo specifikt och ge

kunskap om kulturreseptatet.

AKTIVITETER 2021 OCH 2022

Inom förstudiens etapp 1 har under 2021 följande genomförts:

- Möten med sambruksföreningen 2021-09-28 och 2021-10-14.
- Kontakter har tagits per telefon och mejl med forskare och andra sakkunniga på Statens lantbruksuniversitet, Karlstads universitet, Läns museet Gävleborg, landskapskoordinator på Hantverkslaboratoriet, koordinator inom Biosfärområde Voxnadalen m.fl.
- Genomläsning av kulturreseptatutredningen och övriga befintliga källor med förteckning av frågeställningar utifrån dessa.

Inom etapp 2 har under 2022 följande genomförts:

- Uppstarts- och planeringsmöte den 18 maj tillsammans med sambruksföreningen och länsstyrelsens nya kulturreseptat-samordnare och ytterligare en handläggare från länsstyrelsen.
- Efter beslut av föreningen och länsstyrelsen utfördes uttag av ca 50 borrhprover i vallstugorna inför kommande dendrodatering. Arbetet utfördes av Daniel Åkerman, Gamla trähus, och undertecknad tillsammans med Martin Karlsson, Lassas byggnadsvård.

Mimmi Göllas

2022-11-04

INLEDNING

BAKGRUND

Våsbovallarnas sambruksförening är en sammanslutning av de fastighetsägare som tillsammans förvaltar de fyra vallrutorna inom kulturreseptatet Våsbo fäbodar i Ovanåkers kommun. Sedan kulturreseptatet bildades 2008 har olika åtgärder avseende markskötsel och byggnadsunderhåll genomförts i samverkan med Länsstyrelsen Gävleborg.

I uppdraget att förvalta kulturreseptatet finns målsättningen att Våsbo ska användas pedagogiskt och vetenskapligt. För att uppfylla det målet ansökte sambruksföreningen om ekonomiskt stöd till en förstudie för att sammanfatta det kunskapsbehov som finns hos fastighetsägarna. Ansökan beviljades den 8 februari 2021 (dnr 9531-2020).

Uppdraget var delat i två etapper. Etapp 1 skulle slutföras 30 november 2021, men slutredovisningen kom att framflyttas p.g.a. coronapandemin och därav följande restriktioner för sammankomster. Innehållet i etapp 2 skulle formuleras efter att den första etappen genomförts. Sambruksföreningen prioriterade arbetet med dendrodatering, och i samråd med länsstyrelsen beslutades att etapp 2 skulle omfatta uttag av borrhöver i de fyra vallstugorna (men inte analys av proverna). Denna rapport är en redovisning avseende etapp 1 och etapp 2. Till etapp 2 hör även ett separat protokoll som redogör för den byggnadsundersökning och provtagning som utfördes i oktober och november 2022.

Arbetet med att leda och avrapportera förstudien har utförts av Mimmi Göllas, MiGo byggnadsvård i Edsbyn AB.

UPPDRAGET

I sambruksföreningens ansökan förklaras avsikten med förstudien: ”Sökandet efter

historien om när Våsbo fäbodar började brukas och hur fäboden har utvecklats över tid har intresserat ägarna för de fyra fäbodvallarna inom kulturreseptatet Våsbo fäbodar under lång tid. 2007–2008 genomfördes studiecirkel kring ämnet och efter utnämningen till kulturreseptat 2008 har ett par delprojekt genomförts, bland annat en arkeologisk utgrävning vid en äldre boplats och senare en dendrodatering av fäxen vid fäboden. Sambruksföreningen, som innehar skötselavtalet för kulturreseptatet, är fortsatt intresserad av att lära mer av historien, inte minst för att stärka kunskapen kring fäbodens betydelse genom århundraden. Eftersom fäboden är ett viktigt besöksmål så sprids kunskapen vidare till besökare och via hemsidan www.vasbofabodar.se.

För att sätta de här redan utförda forskningsprojekten i sitt sammanhang och planera för fortsatta studier, till exempel dendrodatering, ser föreningen en stor vinst i att under 2020 genomföra ett planeringsprojekt. Vi avser att anlita antikvarisk kompetens som projektledare för det arbetet, som genomförs tillsammans med föreningens medlemmar. Rapporten är tänkt att sammanfatta och dra slutsatser utifrån tidigare forskning och föreslå fortsatta forskningsprojekt. Rapporten ska kunna ligga till underlag för kommande bidragsansökningar inom forskningsområdet vid kulturreseptatet.”

Förstudien omfattar i korthet att formulera frågeställningar för fortsatta kunskapsprojekt och att presentera en plan över hur dessa kunskapsprojekt ska kunna genomföras och vad de kan innehålla. Detta ska beröra Våsbo specifikt och ge kunskap om kulturreseptatet.

Arbetet med förstudien ligger i linje med kulturreseptatets målsättning att Våsbo ska användas pedagogiskt och vetenskapligt.

GENOMFÖRDA AKTIVITETER

AKTIVITETER 2021 OCH 2022

Inom förstudiens etapp 1 har följande genomförts:

- Möten med sambruksföreningen 2021-09-28 och 2021-10-14, se bilagd deltagarlista.
- Kontakter har tagits per telefon och mejl med forskare och andra sakkunniga på Statens lantbruksuniversitet, Karlstads universitet, Länsmuseet Gävleborg, Hantverkslaboratoriet (landskapskoordinatör), Biosfärområde Voxnadalen m.fl.
- Genomläsning av kulturresevatsutredningen och andra källor med förteckning av frågeställningar utifrån dessa.
- Sammanställning av delrapport.

Inom etapp 2 har under 2022 följande genomförts:

- Uppstarts- och planeringsmöte den 18 maj tillsammans med sambruksföreningen och

länsstyrelsens nya kulturresevats-samordnare Inga Blennå och handläggare Lovisa Orvarsson, båda från Länsstyrelsen Gävleborg.

- Efter beslut av föreningen och länsstyrelsen utfördes uttag av ca 50 borrprover i vallstugorna inför kommande dendrodatering. Arbetet utförs av Daniel Åkerman, Gamla trähus, och undertecknad tillsammans med Martin Karlsson, Lassas byggnadsvård.
- Provtagningsprotokoll upprättades efter provtagningen. Detta protokoll färdigställs i slutet av november 2022 efter att kompletterande borrprover har tagits i Olols vallstuga.
- Kontakt med Gustav Wiström på naturvårdsenheten, Länsstyrelsen Gävleborg, efter uppgift att slätterprojekt planeras.
- Sammanställning av slutrapport.

2021-09-28: Uppstartsmöte i Lassas vallstuga.

Etapp 1. FRÅGESTÄLLNINGAR

FORMULERADE FRÅGESTÄLLNINGAR

Uppdragets utgångspunkt har varit att hitta frågor som fastighetsägarna själva vill ha svar på gällande Väsbo. Det som har kommit fram handlar om datering av byggnader genom dendrodatering, önskemål att fortsätta med arkeologiska utgrävningar och att undersöka möjligheten att fastställa när fåbodområdet etablerades.

Förstudien har omfattat tre mötestillfällen för att ta upp olika frågeställningar med förvaltarna och där har också undertecknade egna förslag presenterats. Efter samtal med olika sakkunniga har ytterligare några tänkbara undersökningsområden identifierats.

ETABLERING AV PLATSEN

Frågeställning

När etablerades Väsbo fåbodar på dagens plats?

Plan för genomförande

Frågan har ställts tidigare men tillgängligt källmaterial, företrädesvis historiska kartor, har inte kunnat ge något svar.

Möjligen kan pollenanalyser och andra undersökningar av växtmaterial ge ledtrådar. Vid kontakt med professor Eva Svensson, Karlstads universitet, visar det sig att två liknande projekt har genomförts vid Kårebolssåtern i Värmland genom professor Eva Svensson vid Karlstads universitet, och vid jämtländska fåbodar genom Eugene Costello och Sigrun Dögg Eddudóttir, vid Uppsala universitet. Genom dessa är det möjligt att få kontakt med sakkunniga inom området.

För att gå vidare med detta behövs en sakkunnig projektledare som kan upprätta en

projektplan som underlag inför ansökan om medel.

Hur Väsbo berörs specifikt

Redan kända undersökningsmetoder kan användas för att fastställa en platspecifik fråga om när Väsbovallarna anläggs.

TIDIGARE BYGGNADSLÄGEN

Frågeställning

Finns det något sätt att ta reda på var det tidigare stått byggnader för att visa hur vallområdet expanderat och användningen ändrats?

Plan för genomförande

Vid en arkeologisk utgrävning 2014 undersöktes en plats där det tidigare hade stått en bostuga (*Katarina Eriksson, Rapport 2014:01. Balder arkeologi och kulturhistoria. Arkeologisk undersökning. Väsbo fåbodar*) och där flera intressanta fynd gjordes. Utgrävningen hade också ett pedagogiskt värde eftersom den kunde besökas av allmänheten och eftersom fastighetsägarna inom kulturresevatet deltog i grävarbetet.

Det är möjligt att fortsätta med de arkeologiska undersökningarna, främst för att fastställa när det kan tänkas att stugorna flyttades högre upp på höjden. En sådan flytt bör höra samman med utökad odling och kornladornas tillkomst.

Det är möjligt att mark- eller georadar skulle kunna användas för hitta spår under marknivån. På webbsajten kulturmiljonorbotten.com redovisas användningen av georadar vid undersökningen av högar på Selholmen (inlägg daterat 2020-01-03).

- För att gå vidare med detta behövs en sakkunnig projektledare som kan upprätta en projektplan som underlag inför ansökan om medel.

Hur Väsbo berörs specifikt

Undersökningar av lämningar under marknivån skulle ge svar på områdets utveckling. Var byggnader har legat tidigare kan kopplas till driften och hur den förändras.

BYGGNADERNAS ÅLDER

Frågeställning

När uppfördes byggnaderna?

Plan för genomförande

Dendrodatering har utförts 2013 då fåxen daterades. Förutom ålder på de enskilda byggnaderna är det intressant att följa utvecklingen. Vi vet t.ex. att fåxen ursprungligen låg plant i marknivå och sedan höjdes upp och placerades i sluttning.

Andra frågor som skulle kunna besvaras genom dendrodatering är när rökstössen överges och ersätts med stöss med skorsten. Svaren ger en indikation på när traditioner ändras. Det är viktigt att dendrokronologen förstår att det inte handlar om att enbart söka efter de äldsta dateringarna, utan att det är brytningstiderna som behöver beläggas.

Att dendrodatera vallstugorna skulle kunna ge information om när de flyttas upp på höjden. Det är rimligt att tro att t.ex. Skomakras stuga höjdes i samband med flytten till ny plats. En datering av höjningen skulle kunna ge ett årtal för flytten lika väl som ombyggnationen.

Dateringen av byggnaderna kan kanske visa på större systemförändringar, som när odlingen ökar och kornladorna tillkommer, eller om det blev ändringar i och med att höstfäbodarna avvecklades och mer tid tillbringades vid sommarfäboden m.m.

Förslag på insatser:

- Anlita en dendrokronolog för genomgång av vad man kan få ut maximalt av dendroproverna. (Dendrokronolog Johannes Edvardsson, Lunds universitet, var på plats den 19 augusti 2022 i samband med ett annat projekt initierat av Hantverkslaboratoriet/Göteborgs universitet.)
- Upprätta en projektplan för byggnadsundersökning och provtagning genom borrhning.
- Sök medel för analys av proverna (ca 10 000–20 000 kr/byggnad inkl. moms).

Hur Väsbo berörs specifikt

Åldern på byggnaderna är objektsspecifik men ger också information om en mer generell berättelse om förändringar inom Ovanåkers fäbodmiljöer med övergång till nya byggnadstyper.

Ovanåkers fäboddar består av ett stort antal byggnader som genom närmare undersökningar och dendrodateringar skulle kunna ge en bild av utvecklingen från i huvudsaklig resurs som sommarbete till en utökad odling och vinterbostad i samband med skogsarbete. Detta är näringar som bidrog till gårdarnas ekonomi.

METOD OCH MATERIAL SAMT FLYTTADE HUS

Frågeställning

Vilka byggnader har byggts på plats och vilka har flyttats dit? Vilka var de lokala byggnadsmaterialen och hantverksmetoderna när byggnaderna uppfördes eller byggdes om?

Plan för genomförande

Det är möjligt att en närmare byggnadsundersökning kan visa om det finns spår efter att byggnaderna har flyttats och återanvänts på platsen. Byggnader kan ha flyttats från hemgården till fäboden; stallen visar ofta spår

av ombyggnation som kan vara flyttrelaterad, medan andra byggdes på plats

Byggnadsundersökningar där stommaras ombyggnationer och tidstypiska verktygsspår dokumenteras i ord och bild. Kan göras även om dendrodatering inte ska utföras.

Hur Våsbo berörs specifikt

Byggnadsundersökningen ger visserligen bara information om varje byggnads unika uppförande- och förändringshistoria men när dessa enskilda byggnader jämförs med varandra kan mönster som visar utveckling och ändring avläsas.

TRADERADE METODER

Frågeställning

Vilka kunskaper har förts över generationsgränserna när det gäller förvaltningen av Våsbo fåbodar?

Plan för genomförande

Spåntillverkningen på Haga, som Gunnar Nyberg utför, är en släktradition som bör dokumenteras, liksom stängning av fastbandshagar som Nils Jonsson på Skomakra utför.

Förslag på insatser:

- Filma och intervju traditionsbärare. (En enklare dokumentation av Hagas spåntradition genomförs 2022 som en del av den antikvariska medverkan utförd i samband med årets byggnadsrestaureringar.)
- Undersök om det finns fler kunskapsområden som behöver dokumenteras.

Hur Våsbo berörs specifikt

Dokumentationen är kopplad till särskilda traditionsbärare med hemvist på gårdarna som hör till fåbodarna i Våsbo.

ARBETET PÅ FÅBODEN

Frågeställning

Vilka spår finns efter djurskötseln och livsmedelsproduktionen som var kvinnornas arbetsuppgift?

Plan för genomförande

Muntlig tradition försvinner snabbt och källorna faller i glömska. Det blir svårt att minnas vem som har sagt vad. Studiecirkel har genomförts och mycket har publicerats via en hemsida.

Lösa föremål, som redskap och möbler, är kopplade till arbetet på fåboden. Föremålens ändamål glöms bort när tiden går. Många slöjdformer återfinns inom fåbodbruket med kunskaper om material och tekniker.

Fåboddriften med skogsbyte upphörde för länge sedan och skogsarbetet med uppstallade hästar och övernattande arbetskraft tog över byggnaderna.

En ansökan håller på att upprättas om att fåbodbruket i Sverige och Norge ska klassas som immateriellt världsarv. Muntliga och skriftliga uppgifter bör inventeras och källhänvisningar stämmas av.

Förslag på insatser:

- Undersök om det hos vallägarna finns mer material som inte har förtecknats tidigare.
- Inventera och förteckna lösa föremål som hör till fåbodbruket (laggkärl, ostformar, kontar, sopkvastar m.m.) genom sakkunnig person, t.ex. Anna-Carin Åsbrink i Järvsö, tillsammans med vallägarna. På Harsens fåbodemuseum i Järvsö finns många referensföremål.
- Förteckna kunskaper om platser och namn på karta.
- Uppteckna berättelser från skogsbrukstiden. Dessa historier kommer inte att synas i byggnaderna på samma sätt som fåboddriften.

Håll kontakt med Jenny Tideman (Dalarnas museum), Håkan Tunón (Sveriges lantbruksuniversitet) och biosfärkontoret i Voxnadalen gällande det immateriella världsarvet.

Hur Våsbo berörs specifikt

En dokumentation av muntlig tradition och lösa föremål säkrar berättelsen om fåboddriften vid de enskilda vallrutorna.

MARKER OCH FASTBANDHAGAR

Frågeställning

Flera markslag fanns karterade vid laga skifte: äng, sval och odling/åker, myran som dikats och betesskogen. Finns det möjlighet att rekonstruera dessa för att bevara traditionella skötselmetoder och gynna biologisk mångfald?

Plan för genomförande

Sambruksföreningen sköter markerna enligt skötselavtal tecknat med Länsstyrelsen Gävleborg. Det är inte möjligt för föreningen att åta sig en mer traditionell skötsel, t.ex. lieslätter istället för betesdjur, men det kan finnas utrymmen för andra att på vissa delar utveckla demonstrationsytor för kurser och forskning. Idag är allt betesmark, förutom det som slås närmast bostugorna.

Genom utbildningar kan särdrag som den norrländska lieslättern lyftas fram, florans förändring undersökas när skötseln ändras, traditionell hässjning av hö läras ut, tillverkning och underhåll av redskap som räfsor och liar läras ut, kunskap om stängning av fastbandhagar förmedlas m.m.

Det är möjligt att en kursverksamhet kan utvecklas tillsammans med biosfärkontoret och närliggande folkhögskolor.

En sakkunnig kontakt är Hjalmar Croneborg, Nätverket Svenska kulturlandskap/Hantverkslaboratoriet, som aktivt arbetar med Sveriges kulturresevat.

Förslag på insatser:

- Undersök om det finns ett kulturhistoriskt intresse att återskapa en mer varierad grönyta. Kan kurser i lieslätter återupptas för att påverka floran och vara ett sätt att aktivera kulturresevatet?

Björnen tog tre får 2021. Länsstyrelsens rovdjurshandläggare Sara Öberg kontaktades i maj 2022 för instruktioner om stängning med el på fastbandhage. Rovdjursfrågan kan komma att påverka hagstängningen kring Våsbo i högre grad om angreppen fortgår.

Hur Våsbo berörs specifikt

Utbildningarna kan paketeras med utgångspunkt i det lokala i Våsbo. Genom muntlig tradition och med hjälp av äldre foton kan lokaltypiska metoder och redskap identifieras.

FLORA OCH FAUNA

Frågeställning

Vilka biologiska värden finns inom fåbodområdet och hur förändras dessa över tid?

Plan för genomförande

Enligt en rapport från Länsstyrelsen (rapport 2013-16) finns det bevarandevärda lavar på hagar och grindar. Hur ska dessa skyddas?

I *Ängs- och hagmarksinventeringen 1993* och *Ängs- och betesmarksinventering 2003* hamnar Våsbo i högsta klass. "Våsbo är av högsta värde genom sin storlek, långa obrutna hävdkontinuitet och sina stora kulturhistoriska värden. Mångformigheten vad gäller hävdformer, det biologiska innehållet och det goda hävdillståndet bidrar också till värdet". Databasen TUVÅ innehåller resultatet inklusive uppdateringar.

Stefan Olander, Söderomsjön, ska ha inventerat floran på uppdrag av länsstyrelsen. Biosfärkontoret kan ha Stefan Olanders inventering. Det är okänt hur innehållet har redovisats.

Förslag på insatser:

- Upprätta en pedagogisk karta över biologiska värden. Kontakta sakkunnig, t.ex. Jan Moberg på länsstyrelsen. Samordna informationen med skötselplanen.
- Finns det någon inventering gällande beståndet av insekter och viltlevande djur?
- Stäm av med länsstyrelsen vilken information som finns om biologiska värden (växter, svampar, lavar m.m.).

Hur Våsbo berörs specifikt

Kunskapen om de biologiska värdena kan komma att påverka skötseln och också ge motiv till fortsatta insatser.

SKOGEN

Frågeställning

Finns det några spår i skogen efter fåboddriften? Buföring till hemgården? Stigar och platser för skogsbyte? Ristningar och märken?

Skogen är också platsen där byggnadstimmer hämtas. Dendrodatering och undersökningar av byggnader kan ge indikationer på om det är skogen närmast vallområdet som har använts när byggnaderna uppfördes eller om virket har fraktats dit. Vid en undersökning av virket den 19 augusti 2022 som utfördes inom ett projekt vid Hantverkslaboratoriet/Göteborgs universitet konstaterades att virket i stommarna är av mycket god kvalitet. Vallarna ligger inom ett område med granskog med fura. Vid närmare undersökning har det konstaterats att flera byggnader är uppförda helt i gran (härbrena hos Lassas och Haga t.ex.) medan borningen inför dendrodateringen visade att det var mycket

gran uppblandat med fura. Detta talar för att byggnadstimret hämtades i skogen kring vallområdet.

Vi kan se att det är grova timmerstockar av fura i fåxen, medan det är klenare granstockar i härbrena.

Plan för genomförande

Det går inte idag att avläsa hur skogen har sett ut runt fåbodområdet. De betande och trampande djuren har påverkat växtligheten. Det moderna skogsbruket och rådande ägostruktur gör att den betade skogen inte kan återskapas.

Förslag på insatser:

- Undersök om det finns några fysiska spår?
- Finns det muntliga berättelser?
- Kan dendrodateringen ge svar på inom vilka zoner byggnadstimret har hämtats?
- Kan ytterligare byggnadsundersökningar ge mer information om när virket avverkades till fåbodens byggnader, hur det lagrades och bearbetades? Hur har dimensioner och kvaliteter valts ut för de olika byggnadsfunktionerna?

Hur Våsbo berörs specifikt

Ökade kunskaper om skogen runt vallrutorna ger ökad förståelse av fåboddriften på den lokala platsen.

DE SKRIFTLIGA KÄLLORNA

Frågeställning

Finns det mer kunskap att hämta ur de skriftliga källorna?

Plan för genomförande

Gunvor Gustafsons material om Våsbo (se källförteckningen) är uttömmande och det finns troligen inte så mycket mer att hämta ur kartmaterial eller skiftesbeskrivningar.

Möjligen kan domstolshandlingar innehålla något. Man kan också följa de enskilda gårdarna i deras gårdsarkiv. Arkivundersökningar är tidsödande men kan ge avgörande information.

Förslag på insatser:

- 2000 genomfördes en studiecirkel på Edsbyns museum. Ta reda på om det finns något material därifrån.
- 2007–08 hölls en studiecirkel inför reservatsbildningen. Sammankomsterna filmades. Kanske detta material ska sammanställas?
- Undersök Roger Perssons skrifter på museet och biblioteket för att se om något rör Våsbo.

Hur Våsbo berörs specifikt

Utifrån källorna kan samtida noteringar hittas och kunskap om relationen mellan hemgård och fäbod fördjupas.

VAD ÄR UNIKT FÖR OVANÅKERS FÄBODAR?

Frågeställning

Vad är unikt med Våsbo jämfört med Ovanåkers övriga vallar?

Vad är unikt med Ovanåkers fäbodlar jämfört med fäbodlar i andra län eller landskap?

Vad gör vi i framtiden med alla välbevarade fäbodlar som saknar mjölkproduktion?

Plan för genomförande

I kulturresevatsutredningen (s. 14) drar utredaren Gunvor Gustafson slutsatsen att förklaringen till de välbevarade fäbodarna i Ovanåkers kommun beror på en stark tradition. Den lokala traditionen har varit viktig och man har haft förutsättningar att låta den fortleva eftersom förändringstrycket har varit svagt.

Ett samtal med Hjalmar Croneborg, nätverket Svenska kulturlandskap/Hantverkslaboratoriet, gav ett intressant perspektiv. I Sverige finns tusentals nedlagda fäbodlar, medan ca ett hundratal är i drift med mjölkhantering.

Utan byggnaderna och de olika markslagen blir den historiska verksamheten svår att avläsa. Kulturreseptatet Våsbo skulle kunna vara en representant för alla dessa kulturbärande fäbodlar som idag saknar mjölkproduktion. Hur behovet ser ut i framtiden vet vi inte och intresserade brukare kan vilja använda t.ex. Våsbo för mjölkdjur.

Att inte låta åkrar beskogas kan vara till hjälp ur ett hållbarhetsperspektiv om odling snabbt behöver upptas, som en form av krisberedskap.

Förslag på insatser:

- För att gå vidare och göra en jämförande studie behövs en sakkunnig projektledare som kan upprätta en projektplan som underlag inför ansökan om medel.

Hur Våsbo berörs specifikt

I egenskap av kulturreseptat kommer Våsbo att kunna fungera som katalysator och en möjlig utgångspunkt i fortsatt kunskapsarbete gällande Ovanåkers, Hälsinglands och Mellansveriges fäbodtradition.

KOMMUNIKATION

Frågeställning

Hur får man träffbilderna på sökmotorer att bli mer vetenskaplig?

Plan för genomförande

Idag finns en hemsida, www.vasbofabodar.se, som drivs av sambruksföreningen (hemsidan har dock legat nere under 2022).

Foldrar tas fram tillsammans med Länsstyrelsen Gävleborg och Hälsinglands museum. Inom området finns ett antal informationsskyltar som är föremål för uppdatering under 2022.

Våsbovallarnas dag anordnas årligen i augusti av sambruksföreningen.

Vallområdet är alltid öppet för ströbesökare som kan vandra längs en sedan 2022 uppmärkt stig genom området. Beräkningen är att det är 1 200 besökare per år.

Förslag på insatser:

- Undersök om någon vill utveckla besöksfrekvensen. Behövs det?
- Vill någon öka kännedomen om Våsbo fåbodar? Vem skulle det gagna?

Genom fortsatt dialog mellan sambruksföreningen och länsstyrelsen kan behov av och önskemål om kunskapsspridning och underhåll av befintlig dokumentation utföras på önskvärd nivå.

Hur Våsbo berörs specifikt

Att nå ut med information om Våsbo fåbodar ingår i kulturresevatets uppgift att Våsbo ska användas pedagogiskt.

DEM ÄR ANSVARIG FÖR ATT FORSKNINGSPLANEN FULLFÖLJS?

Frågeställning

Hur säkrar man engagemanget framöver?

Plan för genomförande

- Löpande dialog mellan intresserade parter.

Hur Våsbo berörs specifikt

Ansvaret för vem som ska uppfylla målsättningarna för kulturresevatet bör diskuteras.

Fastighetsägarna kan uppfylla de krav som ställs i skötselavtalet, men det är svårare med

den del som handlar om att Våsbo ska användas pedagogiskt och vetenskapligt. Länsstyrelserna har inget uppdrag att bedriva forskning inom kulturresevatet. Det finns ingen naturlig huvudman för att hålla frågan om forskningen aktiv.

Det finns en risk att statens intresse för kulturresevatet avtar om inte någon nytta för skattebetalarna kan påvisas. Forskning för ökad kunskap är tillsammans med visningsverksamhet en bra kombination för att visa på nyttan med resevatstanken.

Närheten till Biosfärområde Voxnadalen är en fördel. Där finns ett tydligt uppdrag att främja forskning.

Inom fåbodrörelsen ligger fokus på de fåbodar som har mjölkdjur och skogsbyte. Målet är att hitta en lönsamhet i den traditionella driften och kring detta bedrivs forskning (t.ex. av Paulina Rytkönen på Södertörns högskola).

Förslag på insatser:

- Undersök om en fåbodkonferens med flera forskningsavsändare kan vara ett sätt att väcka intresse för Våsbo.
- Går det att lyfta den viktiga frågan att värna även de fåbodar där ingen mjölkproduktion pågår för att inom fåbodkretsar skapa en förståelse för att bredden behövs?

Efter vinterns samtal tog Sveriges lantbruksuniversitet och Förbundet Svensk fåbodkultur och utmarksbruk initiativ till en forskningskonferens på S:t Olofs kapell i Edsbyn den 26 augusti 2022. Förmiddagens seminarier avslutades med en vandring mellan vallarna i Våsbo med diskussioner om fåbodarnas framtid m.m. Inga nu aktiva forskare inom ämnet fåbodar deltog, men ett antal redan genomförda projekt redovisades genom seminarierna.

Etapp 2. BYGGNADSUNDERSÖKNING OCH PROVTAGNING INFÖR DENDRODATERING

TIDIGARE UTFÖRDA DENDRODATERINGAR

Två gånger har dendrokronologiska dateringar gjorts på byggnader i Väsbo.

Under 1990-talet gjordes inventeringar med syfte att hitta Hälsinglands äldsta byggnader och datera dessa. En av de utvalda byggnaderna blev boden på Ololsvallen.

Timret i boden daterades 1995 till 1544–55, med ev. tillägg i gran från 1670-talet.

Under 2013 dendrodaterades fäxen inom Väsbo. Målet var att få årtal som visade både åldern på byggnaden men också när förändringar hade gjorts. Vi vet att fäxen stod på plan mark innan de flyttades till slutningslägen.

Pengar har beviljats till dateringar, men inga analyser av resultatet och vad årtalen innebär har gjorts.

Inför framtida dateringar har ett tydligare program efterfrågats där frågeställningar och förväntade resultat redovisas.

MÅLSÄTTNING MED 2022 ÅRS PROVTAGNING

Sambruksföreningen bestämde tillsammans med Inga Blennå, Länsstyrelsen Gävleborg, att använda bidraget för etapp 2 till uttag av borrhoprover för dendrodatering. Bidraget räcker inte till analys av provsvaren, utan täcker endast kostnader för byggnadsundersökning och borring.

Önskemålet var att borra vallstugorna med målet att efter analys kunna få svar på när dessa uppfördes och när eventuella ombyggnationer eller byggnadsflyttar utförts. Provtagningen visar också vilket virkesslag som har använts i byggnaderna (gran eller furu)

och berättar om virkets tillväxttakt (frod- eller tätvuxet). Analysen av proverna kan sedan ge besked om trädens ålder vid fällning, när på året de fälldes och om virket är hämtat ungefär från samma typ av mark.

REDOVISNING ETAPP 2

Tre av fyra vallstugor har borrats och prover har tagits ut som kan dendrodateras. Detta utfördes den 13 oktober 2022 och många delägare i vallarna deltog vid tillfället.

Borringen utfördes av Daniel Åkerman, Gamla trähus, virkesundersökning utfördes av Martin Karlsson, Lassas byggnadsvård, medan Mimmi Göllas, MiGo byggnadsvård, förde protokoll.

Knappt 40 prover togs ut och det är vad man hinner under en dag när även byggnadsundersökning utförs. Stugorna hos Skomakra, Haga och Lassas borrades, medan Olols stuga återstår att borra (planeras att göras vecka 46, 2022).

Byggnadsundersökningen och det provprotokoll som upprättas kommer att sammanställas i november 2022. Protokollet ska skickas med proverna till Lunds universitet, så fort det finns pengar till analysen.

Önskvärt är att ett uppdrag ges att tolka provsvaren tillsammans med byggnadsundersökningen så att största möjliga utdelning av dateringsresultatet kan fås.

2022-10-13: Daniel Åkerman, Gamla trähus, berättar för Hagas Per-Anders Nyberg hur han letar efter ett bra ställe att ta borrprov på.

2022-10-13: Provtagning i Hagas stuga med intresserade representanter för sambruksföreningen.

FÖRTECKNING ÖVER KÄLLOR OCH BILAGOR

TRYCKTA KÄLLOR

Kulturreseptatet

Gustafson, Gunvor. Kulturreseptatet Våsbo fäbodan. Ovanåkers kommun i Hälsingland. Länsstyrelsen Gävleborg och Hälsinglands museum 2009. (Folder)

Växtlighet

Ängar och hagar i Gävleborg. Länsstyrelsen Gävleborg 1993:2

Ängs- och betesmarksinventering 2002–2004

Lavar på kulturved och kulturvedslavar i naturliga miljöer. Gävleborgs län 2013–2016. Länsstyrelsen Gävleborg.

Arkeologi

Eriksson, Katarina. Arkeologisk undersökning av Våsbo fäbodan. Hagavallen. Balder arkeologi och kulturhistoria, rapport 2014:01.

OPUBLICERADE KÄLLOR

Tjänsteanteckningar m.m. från studiecirkel 2007 inför bildandet av kulturreseptatet.

Protokoll från provtagning och datering vid dendrodatering av fäxan 2013.

Våsbo skötselplan 2019.

DIGITALA REGISTER

TUVA. Jordbruksverkets databas med resultat från ängs- och betesmarksinventering.

BILAGOR

Bilaga 1. Deltagarlista vid möten med sambruksföreningen.

Bilaga 1. Deltagarlista vid möten med sambruksföreningen

VÄSBO FABODAR - FÖRSMDIE

NAMN	28/9	14/10	18/5-22	
Yngve Jonsson	X	X	X	
Nils Jonsson	X	X	X	
Klas Ödls	X	X	X	
Erik Nyberg		X		
PA Nyberg	X	X	X	
Gunnar Nyberg	X	X	X	
Dennis Jonsson	X			
Jou-Erik Jonsson	X	X	X	
olle ödls	X	X		
Patrick Uhrw	X	X	X	
Mimmi Gollas	X	X	X	
Klas Ödls			X	
Gunnar Nyberg			X	
PA Nyberg			X	